

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2023

**Ako nás ovplyvňuje evolúcia?
Alebo psychológia pokroku**

Branislav Dubravka

17.11.2023

Nebolo to tak dávno keď svetu vládli elektrónky a diérne štítiky a teraz, o 60 rokov neskôr, sú to tranzistory a diódy. Miesto problémov ako vytážiť čo najväčšie množstvo uhlia alebo ako roztaviť čo najviac železa, riešime ako tieto procesy urobiť čo najviac ekologické. Posunuli sme sa od spoločnosti ktorej nezáležalo na ľuďoch k spoločnosti ktorá sa snaží riešiť mnohé morálne otázky. Snažíme sa neustále vyvíjať a zdokonaľovať, ale.... Bolo to vždy tak?

Z histórie môžeme vyčítať jednoduchý fenomén: Pokiaľ sa ľuďom niečo nepáči, tak to dajú najavo. Toto sa deje hlavne vo chvíľach keď si ľudia už nedokážu naplniť základné potreby ako je potrava, bezpečie alebo stabilita.[1] Čím viac je narušená pyramída potrieb, tým viac sú ľudia nespokojný a volajú po zmene alebo po náprave. Ale ľudia nie sú úplne racionálne tvory a stále sa spoliehajú na emócie a inštinkt. Kvôli tomuto je ľuďom jedno čo hlása nejaký vodca ktorý chce urobiť prevrat. Pre bežného človeka je dôležité aby mu takýto prevrat priniesol naplnenie jeho potrieb. Preto bolo vždy pre rôznych politikov, revolucionárov a aktivistov dôležité pôsobiť na emócie, pocity a základné pudy človeka. Je síce pravda že sme sa ako druh vyvinuli a už vieme viac spolupracovať, kriticky myslieť a komunikovať - dôsledkom tohto posunu je aj to že žijeme v oveľa pokojnejšom svete ako bol kedysi a to aj napriek tomu že populácia je oveľa väčšia. Ale môžeme vidieť vzorce správania ktoré sme si ponechali z čias lovcov a zberačov, z čias keď sme ešte žili ako kmene.

Ľuďom v podstate nezáleží na tom akým spôsobom funguje ekonomika, alebo akým politickým či ekonomickým modelom sa riadi štát. Ľudia sú empirické a emocionálne tvory, čiže majú tendenciu inklinovať k stavu alebo poriadku v ktorom cítia bezpečie alebo istotu. Môžeme si to demonštrovať na výsledkoch prieskumu či by malo Slovensko vystúpiť z EÚ: Zhruba 80% respondentov odpovedalo že si neželá aby slovenská vláda navrhla vystúpenie z EÚ[2]. Napriek tomu že EÚ má veľa rôznych chýb a nedostatkov, je vidieť že priemerný slovenský občan cíti v takomto zoskupení istotu a bezpečie. Aj keď v poslednom čase sa začína meniť jej smerovanie bližšie k posilňovaniu centralizácie a regulácie, čo je dosť nebezpečné[3]

Z tohto celého nám vyplýva že bežný človek nevie úplne posúdiť ako funguje ekonomika daného štátu. Vie to hlavne porovnať s jeho doterajšími skúsenosťami a pocitmi. A tu môžeme naraziť na viacero problémov: Mnohí starší ľudia majú tendenciu zabúdať na negatíva ktoré zažili, tým pádom si pamätajú hlavne pozitíva. To je vidieť aj na ich volebných preferenciách alebo na tom ako podporujú prechod z komunizmu na kapitalizmus. Taktiež v prípade niektorých krajín je vidno že tento prechod nebol dostatočne dobre prijatý spoločnosťou. Napriek tomu je evidentný posun v spoločnosti, ako môžeme vidieť z prieskumu od Pew research Center[4], tak spoločnosť si čím ďalej tým viac začína uvedomovať prínos tejto transformácie štátu. Taktiež generácia ktorá inklinuje ku komunizmu začína mať menší a menší vplyv.

Je ale dôležité poznamenať že významnú úlohu v tomto zohráva aj vzdelanie ľudí. Nie je to ani tak kvôli tomu koľko poznatkov človek má, alebo koľko vedomostí získal. Ale je to najmä vďaka tomu, že počas procesu vzdelávania má možnosť stretnúť sa s rôznymi názormi a pohľadmi, tým pádom sa naučí viac kriticky hodnotiť a naučí sa oddeľovať emócie od faktov. Je teda dôležité aké je priemerné vzdelanie v krajine. Z toho môžeme aj odpozorovať dôvod rozhodovania starších ľudí. Je to vidno najmä u starých ľudí s nižším vzdelaním, poprípade s menším rozhl'adom. Z prieskumu Eurostat-u môžeme vidieť že je tam významný rozdiel medzi počtom mladých a počtom starších ktorý ukončili vysokú školu.[5]

Ako teda funguje evolúcia? Najefektívnejšou metódou hľadania najlepšej cesty evolúcie je úplne najprimitívnejšia metóda pokus-omyl. Táto metóda dostala aj príznačný názov – kreatívna deštrukcia[11]. Je to jednoduchá metóda ktorá je založená na tom že je tu mnoho pokusov, z ktorých prežijú iba tie najúspešnejšie a tie neúspešné skončia na smetisku dejín. Veľká výhoda pri tejto metóde je že pokusom môžeme zísť do hocijakej slepej uličky. Pretože keď do nej zájdeme a zistíme že to nebude fungovať, tak nie je nič jednoduchšie ako z nej vycúvať a pokračovať ďalej. Dôsledkom toho je motivácia k inovovaniu, keďže je tu šanca, že niektorý z našich pokusov uspeje.

Vďaka tejto metóde mohli vzniknúť všetky doterajšie teórie a teoretické odhady . Aj keď sa nám môžu dnes zdať absolútne nesprávne, práve ony mohli ukázať ľuďstvu správny smer. Napríklad dnes už vieme že Merkantilizmus nie je pravdivá teória, pretože ekonómia nefunguje na princípe nulového súčtu. Pohľadom do histórie môžeme zistiť že Francúzsko po dobe v ktorej sa riadilo merkantilizmom skoro zbankrotovalo. Ale vďaka tomu sme rovno získali informáciu že tento navonok premyslený systém v praxi nedokáže fungovať.

Na rozdiel od evolúcie, revolúcia nemusí byť vždy správny spôsob hľadania správnych pokusov. Najmä z pohľadu zdrojov nie sú revolúcie vždy vhodný spôsob hľadania odpovedí, často to býva veľká strata ľudských a materiálnych zdrojov. To ale zase môže pomôcť hľadať lepšie spôsoby využívania týchto zdrojov a môže to pohnúť niektorými dlhodobými názormi. Napríklad počas svetových vojen bola spopularizovaná práca žien vo fabrikách, keďže muži ktorí museli bojovať chýbali. A zdroje ako napríklad železo sa začali efektívnejšie využívať – prestali sa nosiť šaty s železnými konštrukciami a začali sa nosiť jednoduchšie šaty (aj kvôli šetreniu látky).

Logickým uvažovaním ale môžeme prísť k nápadu že celé to môže byť vlastne riadené centrálnie aby sa zvýšila efektivita a aby sa maximalizoval prínos z takýchto pokusov. O to sa vlastne pokúsil socializmus. V socializme sa všetko presunulo na centrálnu plánovanie, od výskumu cez výrobu až po kultúru. Róbert Chovanculiak o tom napísal: „*Problém socializmu, resp. každého pokusu o centrálnu plánovanie, je potom v tom, že bráni vo fungovaní kultúrnej evolúcie v oblasti výroby, ktorá tak následne nie je adaptovaná na preferencie spotrebiteľov, dostupné technológie a vzácne zdroje.*“ [6] Tým pádom môžeme povedať, že žiadny centrálny makroekonomický plánovač nie je schopný správne rozvrhnúť ekonomiku v žiadnom smere. Či už preto lebo nemá všetky potrebné indikátory, ako je napríklad cena stanovená ponukou a dopytom – pretože je stanovená centrálnym plánovaním, alebo preto že ako jednotliviec alebo úzka skupina jednotlivcov nie je schopný pokryť všetky možné nápady a inovácie ktoré by vznikli v spoločnosti ako produkt voľného trhu.

V prípade voľného trhu je každý, kto ponúka svoj tovar motivovaný ziskom a potrebou prežiť na trhu. Je teda nutné inovovať a prechádzať rôznymi revolúciami a pokusmi zlepšiť svoje podnikanie. Ďalšia zaujímavá myšlienka od Róberta Chovanculiaka je: „*Rovnako dôležité je upozorniť na to, kto je za túto selekciu stratou v kapitalizme zodpovedný. Sú to rozhodnutia spotrebiteľov, ktorí svojimi nákupmi, resp. zdržaním sa nákupu rozhodujú o tom, koho nápad (mutácia) prejde evolučným sitom kapitalizmu a koho nápad skončí na smetisku dejín.*“ [6] To jasne poukazuje na to že evolúciou môžeme pokusmi preskúmať rôzne možnosti inovácií a pokroku. Každý kto sa rozhodne nejako vylepšiť svoju firmu a nevyjde mu to, sa môže kedykoľvek vrátiť späť a skúsiť to znova s novým nápadom (opäť metóda kreatívnej

deštrukcie). Je priam žiadané aby boli aj takéto neúspešné prípady, pretože vďaka nim sa dokážeme ďalej posúvať, tak isto ako sa dokážeme posúvať z úspešných nápadov.

To nás privádza späť k metóde pokus-omyl. Táto metóda je fundamentálny základ pre človeka už od ranného dieťaťa, ktoré pomocou tejto metódy objavuje svet. A presne na tomto istom princípe je založené aj teraz moderné AI. Je to v podstate iba jednoduchý program, ktorý bol dlhým tréningom zdokonalený. Tento tréning spočíval presne v tejto metóde pokusov a omylov. Bola položená otázka, program vygeneroval odpoveď, tá bola ohodnotená podľa toho do akej miery bola správna, program sám seba podľa toho upravil a následne sa to išlo celé dookola. Postupom času sa AI viac a viac zdokonaľuje. Tomu ako to funguje a ako to využívame sa venuje štúdia: *Learning to Perceive and Act by Trial and Error* [7]

AI je ďalšia revolúcia, môže nám v mnohom pomôcť, ale aj uškodiť. V najbližšom období sa budú rôzne inštitúcie, firmy a ľudia predbiehať v tom kto z nich to dokáže lepšie implementovať a efektívnejšie využiť. Ale všetkých bude spájať jedna vec: Každý z toho bude chcieť čo najviac získať a zarobiť. To je tá hlavná motivácia ktorá hýbe všetkými týmito inováciami a tvorí pokrok. To je vec ktorá chýba makroekonomickému plánovačovi v centrálnom systéme. Keďže je platený štátom nie je nijako motivovaný, aby jeho inovácie priniesli čo najviac zisku. Preto v centrálne plánovanom systéme neexistuje voľná ruka trhu. Tak ako Adam Smith spomína vo svojej knihe *Bohatstvo národov*. [8] Hlavnou motiváciou v kapitalistickom svete je túžba mať sa lepšie, pretože čím je človek viac zabezpečený – tým väčšiu šancu má na prežitie a šancu mať nejakú moc. Takže ten kto neinovuje je ohrozený tým, že začne pomaly strácať dopytujúcich, tí budú prechádzať ku konkurencii. Tým že podnik začne strácať dopytujúcich začne strácať zisk a to vedie k postupnej strate peňazí a následne bankrotu.

A to nás privádza opäť k potrebám človeka. Pretože potreby človeka v modernom svete sa dajú z veľkej časti naplniť vďaka peniazom. Aj keď stále platí príslovie: „Šťastie si za peniaze nekúpiš.“ Na pyramíde potrieb sú ale na spodku potreby ktoré si za peniaze môžeme kúpiť. Tieto potreby sú zároveň esenciálne a bez nich sa nemôžeme posunúť na vyššie poschodia pyramídy potrieb. Je teda nutné mať peniaze? Áno, vďaka nim sme vedeli markantne znížiť transakčné náklady a dovolilo nám to špecializovať sa, keďže sa už nemusíme báť o to kto bude snami ochotný spraviť obchod na základe výmeny.

Veľmi dôležitá pre ľudí je taktiež sloboda. Kvôli tomu že bola ľuďom viackrát odoprená vzniklo v histórii mnoho prevratov a ozbrojených stretov. Napríklad taká Francúzska revolúcia to má aj rovno v slogane: *Sloboda, rovnosť, bratstvo!* (aj keď táto sloboda ešte nebola dokonalá a sústredila sa najmä na rovnosť vo výsledkoch, čo následne viedlo k obmedzovaniu základných ľudských práv). Ľudia majú potrebu byť samostatne definovaní a mať vlastnú osobnosť bez zásahu niekoho iného, cudzieho.

Internet taktiež bol a ešte stále je jedna veľká revolúcia, ktorá ale stála na základoch inovácií a slobody v kapitalistickej spoločnosti. Dokázal zmierniť informačnú asymetriu. Priniesol nové možnosti financovania - crowdfunding. Dokázali vďaka nemu vzniknúť mimovládna alternatíva peňazí - Bitcoin. Svet je vďaka nemu oveľa viac prepojený. Znížili sa transakčné náklady. Boli vytvorené rôzne komunity. Zjednodušilo sa vzdelávanie. [9] Vznikli riešenia na rôzne neriešiteľné problémy. Ale taktiež vznikli rôzne ďalšie problémy. S každou touto výhodou prišli nejaké problémy, ktoré musíme postupne riešiť. Málkotorí užívatelia internetu si spomenú aké to bolo na začiatku. V časoch keď sa čakalo pol hodinu aby sa načítal obrázok. Keď sa nsmelo volať počas prístupu na internet. Postupne sa to zlepšovalo a zlepšovalo až

sme došli tam kde sme dnes. Ľudia inovovali, aby na tom mohli zarobiť. A teraz tu vďaka tomu máme vyspelé technológie. Mnohí na tom zarobili, ale vďaka tomu sa zdvihol všeobecný blahobyť, pretože ekonómia je hra s kladným súčtom.

A ako to celé zhrnúť?

Tu by som rád parafrázoval môjho obľúbeného komika Jakuba Lužinu: „*Pokiaľ v hype vznikne 100 shitných fast food-ov v Bratislave, ale po opadnutí hype-u zostane 10 kvalitných, tak dokážem prežiť ten čas kým tu bude toľko shitu.*“ [10] V skratke povedané: Inovácie, pokrok a príchod spontánnej konkurencie sú nutné ak sa chceme niekam pohnúť. Samozrejme že s úspechom prichádzajú aj sklamanie a neúspech, ale je nutné poučiť sa z oboch.

Je aj dôležité pamätať že ľudia nie sú racionálne tvory, teda pokusy o pokrok budú niekedy chaotické. Ale vždy nakoniec zostanú len tie ktoré budú úspešné a ktoré prinesú ľuďom naplnenie potrieb a bezpečie. Ľuďom vždy bolo, je, a bude jedno akú filozofiu hlása nejaký politik či revolucionár. Oni proste budú iba chcieť ten 13. dôchodok, alebo vyššie platy. Vždycky sa dá z takýchto vecí poučiť iba späť, a aj to niekedy nie je samozrejmosť.

Udalosti budeme vždy vedieť analyzovať iba s odstupom času, keď sa mnohé veci objasnia a keď získame nadhľad. Ale ani to nie je záruka poučenia, pretože človek je tvor zabudlivý. Vždy pre neho bude hlavný problém iba jeho aktuálne potreby a ak ich nebude môcť naplniť, tak dá jasne najavo svoju nespokojnosť.

Tým že sa ľudia vzdelávajú získavajú schopnosť odosobniť sa od emócií a schopnosť sebareflexie. Je teda dôležité, ak chceme mať čo najviac múdry národ, aby sme vzdelávali ľudí. Tým pádom budú schopnejší a úspešnejší pri kritickom hodnotení doterajších skúseností.

Je dôležité aj dodržať slobodu ľudí. Do ktorej aj patrí právo na súkromné vlastníctvo. Pretože na vývoj myslenia ľudí je potrebné aby ľudia mohli mať možnosť urobiť chybu a poučiť sa z nej. A hlavne aby mohli objavovať svet pomocou metódy pokus-omyl, lebo z toho je najviac najsilnejších skúseností

A na to aby mohli revolúcie prebiehať na každodennej báze potrebujeme slobodný trh, kde konkurencia núti ponúkajúcich inovovať, zlepšovať technológie a riešiť problémy. Pretože každý chce získať čo najviac. Tým stúpa efektivita, zväčšuje sa blahobyť a rastie svetové bohatstvo. Musíme len veriť neviditeľnej ruke trhu a nesmieme sklznúť k ilúzii dokonalého centrálne riadeného štátu.

Literatúra

- 1 - MCLEOD, Saul. 2023. *Maslow's Hierarchy Of Needs*. [cit. 3-12-2023] URL: <https://www.simplypsychology.org/maslow.html?ez_vid=2cae626a2fe896279da43d587baa3eb663083817>
- 2 – AKO, TV JOJ. 2023. *Exkluzívny prieskum agentúry AKO pre TV JOJ 24: Mala by budúca vláda navrhnúť vystúpenie Slovenska z EÚ?*. [cit. 3-12-2023] URL: <<https://joj24.noviny.sk/volby/parlamentne-volby-2023/joj24-volebna-encyklopedia-slovenska/830930-exkluzivny-prieskum-agentury-ako-pre-tv-joj-24-mala-by-buduca-vlada-navrhnut-vystupenie-slovenska-z-eu>>
- 3 – GONDA, Peter. 2021. *Smerovanie európskej integrácie považujem za slepú uličku s priepasťou*. [cit. 3-12-2023] <<https://konzervativizmus.sk/smerovanie-europskej-integracie-povazujem-za-slepu-ulicku-s-priepasťou/>>
- 4 – KOHUT, Adrew – WIKE, Richard et. al. 2009. *Two Decades After the Wall's Fall: END OF COMMUNISM CHEERED BUT NOW WITH MORE RESERVATIONS*. [cit. 3-12-2023] <<https://www.pewresearch.org/global/2009/11/02/chapter-4-economic-values/>>
- 5 – EUROSTAT. 2023. *Educational attainment statistics*. ISSN 2443-8219. [cit. 3-12-2023] <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_attainment_statistics#The_populations_in_the_EU_Member_States_have_different_educational_attainment_levels_in_2022>
- 6 – CHOVCANULIAK, Róbert. 2019. *Evolúcia ekonomiky alebo prečo sa socialisti mylia*. [cit. 3-12-2023] <<https://www.aktuality.sk/clanok/352474/evolucionia-ekonomiky-alebo-preco-sa-socialisti-mylia/>>
- 7 – WHITEHEAD, Steven – BALLARD, Dana. 1991. *Learning to Perceive and Act by Trial and Error*. <<https://rdcu.be/drnTn>>
- 8 – SMITH, Adam. 1776. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: Liberální institut, 2001. 1040 s. ISBN: 978-80-86389-60-8 <<https://libinst.cz/wp-content/uploads/2017/04/Bohatstvi-narodu-Adam-Smith.pdf>>
- 9 – CHOVCANULIAK, R. *Pokrok bez povolenia ako zdieľaná ekonomika, crowdfunding a kryptomeny zmenili svet*. Bratislava: INESS, 2019. 289 s. ISBN 978-80-89820-07-8
- 10 – Lužina, Jakub – Žifčák, Gabriel. *Lužifčák*. (vo viacerých častiach) <<https://www.youtube.com/@Luzifcak>>
- 11 – SCHUMPETER, Joseph. 1943. *Capitalism, Socialism & Democracy*. 460 s. ISBN 0-203-20205-8

<https://periferiaactiva.files.wordpress.com/2015/08/joseph-schumpeter-capitalism-socialism-and-democracy-2006.pdf>